

Маркіна І. А.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
Полтавської державної аграрної академії*

Вороніна В. Л.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Полтавської державної аграрної академії*

Markina I. A.

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Poltava State Agrarian Academy*

Voronina V. L.

PhD, Poltava State Agrarian Academy

РОЗВИТОК ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ: ДІАГНОСТИКА СТАНУ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті проведено аналіз соціально-економічного розвитку торгівлі в Україні. Оцінено показники роздрібного та оптового товарообороту. Проаналізовано динаміку регіональної структури товарообороту підприємств України. Розглянуто чинники, що впливають на зростання товарообороту. Окреслено низку сучасних проблем, оцінено можливості та перспективи розвитку торговельних підприємств під впливом змін, зумовлених економічними та політичними чинниками в Україні.

Ключові слова: непродовольчі товари, оптовий товарооборот, продовольчі товари, роздрібний товарооборот, тенденції розвитку, торговельне підприємство, умови торгівлі.

Вступ та постановка проблеми. У сучасних умовах економічної кризи в Україні надзвичайної важливості набуває внесок кожної сфери економічної діяльності у розвиток національного господарства. Традиційно рушійною силою розвитку національної економіки вважається виробництво. Однак, визнаючи значимість галузей виробничої сфери, не слід применшувати роль торгівлі, завдяки якій стає можливим дотримання балансу між виробництвом і споживанням, формується суттєва частка валової доданої вартості в Україні, забезпечується робочими місцями економічно активне населення.

Нині в Україні спостерігається зниження рівня рентабельності діяльності підприємств, що означає збитковість багатьох торговельних підприємств. Це зумовлює необхідність дослідження теоретичних засад функціонування роздрібної торгівлі в Україні та її впливу на темпи і пропорції суспільного відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження функціонування торговельних підприємств в Україні перебувають у сфері наукових інтересів В. Алопця, С. Бабенка, П. Балабана, І. Бланка, П. Вахріна, Я. Гончарука, А. Мазаракі, В. Марціна, М. Овчарука, Н. Ушакової та ін. Однак більшість науковців переважно вивчала окремі аспекти теми, такі як проблеми розвитку торговельної мережі, ефективність розміщення торговельних підприємств тощо. Аналіз опублікованих робіт, матеріалів наукових конференцій і дискусій, присвячених дослідженню цієї теми, показав, що вона має багато недосліджених теоретичних питань та невіршених практичних проблем. Уважаємо, що в сучасних економічних умовах є актуальним розгляд проблем діагностики фінансового стану торговельних підприємств.

Метою дослідження є визначення сучасних проблем, оцінка можливостей та перспектив розвитку торговельних підприємств в Україні.

Результати дослідження.

Торговельна діяльність як один із найважливіших складників економіки України, від якої залежать якість життя людини, розвиток економіки та її конкурентоспроможність, сьогодні проходить динамічний трансформаційний етап посткризового розвитку.

Передусім варто акцентувати увагу на тому, що торгівля пройшла складний процес трансформації у ринкову економіку та зазнала значних витрат: кількісно зменшилася мережа торговельних підприємств, інфляція і гіперінфляція знецінила власні обігові кошти, а тривала збитковість підприємств галузі призвела до повної втрати власних обігових коштів у більшості торговельних підприємств України. У процесі вдосконалення маркетингу, менеджменту й управління фінансами з часом удалося змінити ситуацію на краще. Про це свідчить динаміка оптового та роздрібного товарообороту України за 2013–2017 рр. (рис. 1).

Торгівля як важлива галузь національної економіки України характеризується показниками оптового та роздрібного товарообороту. Показники оптового товарообороту в Україні за 2013–2017 рр. наведено в табл. 1.

Динаміку оптового товарообороту наведено на рис. 2.

Як видно з рис. 2, динаміка оптового товарообороту в Україні за 2013–2014 рр. мала тенденцію до скорочення. Після 2014 р. спостерігається позитивна динаміка товарообороту. Так, динаміка оптового товарообороту (у фактичних цінах) до відповідного періоду попереднього року становила у 2015 р. 119,33%, у 2016 р. – 126,08%, у 2017 р. – 128,42%, відповідно у порівнянних цінах динаміка становила у 2015 р. – 87,8%, у 2016 р. – 104,7%, у 2017 р. – 102,8%.

Показники обороту роздрібної торгівлі в Україні за 2013–2017 роки наведено в табл. 2.

Динаміку обороту роздрібної торгівлі та роздрібного товарообороту підприємств (юридичних осіб), основним видом діяльності яких є роздрібна торгівля, наведено на рис. 3.

Як видно з даних табл. 2 та рис. 3, динаміка обороту роздрібною торгівлі та роздрібного товарообороту підприємств роздрібною торгівлі (юридичних осіб) у порівнянних цінах до відповідного періоду попереднього року має майже ідентичні тенденції змін. У 2014–2015 рр. динаміка мала негативну тенденцію. Так, показник обороту роздрібною торгівлі скоротився відповідно на 8,9% та 20,7%, показник роздрібного товарообороту підприємств

роздрібною торгівлі (юридичних осіб) – на 10% та 11%. У 2016 та 2017 рр. спостерігається така тенденція: оборот роздрібною торгівлі зменшився на 359 974,9 млн. грн., при цьому роздрібний товарооборот підприємств роздрібною торгівлі (юридичних осіб) збільшився на 30 354,7 млн. грн.

Слід відзначити, що вагомий внесок у зростання фактичного роздрібного обігу в останні роки аналізованого періоду створено за рахунок екстенсивного чинника, а

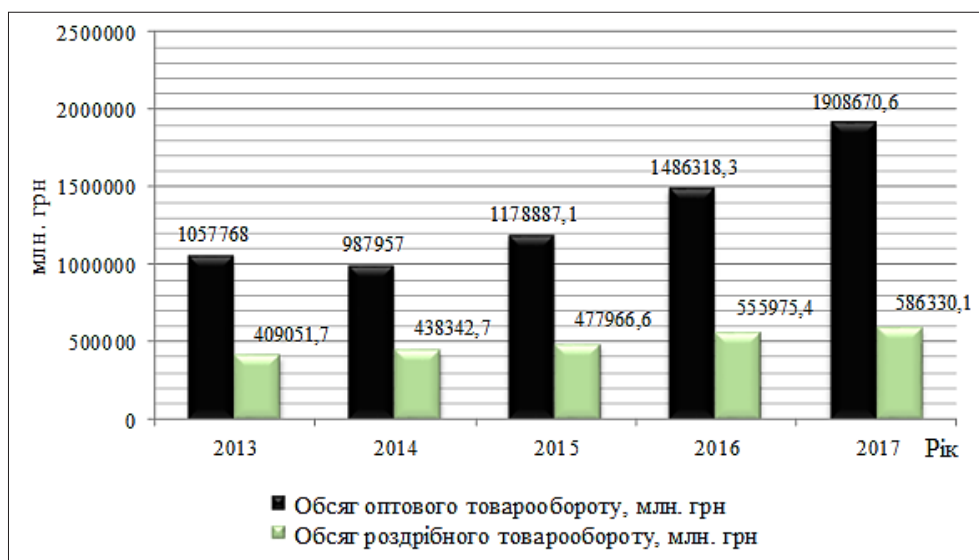

Рис. 1. Динаміка товарообороту торговельних підприємств в Україні за 2013–2017 рр.

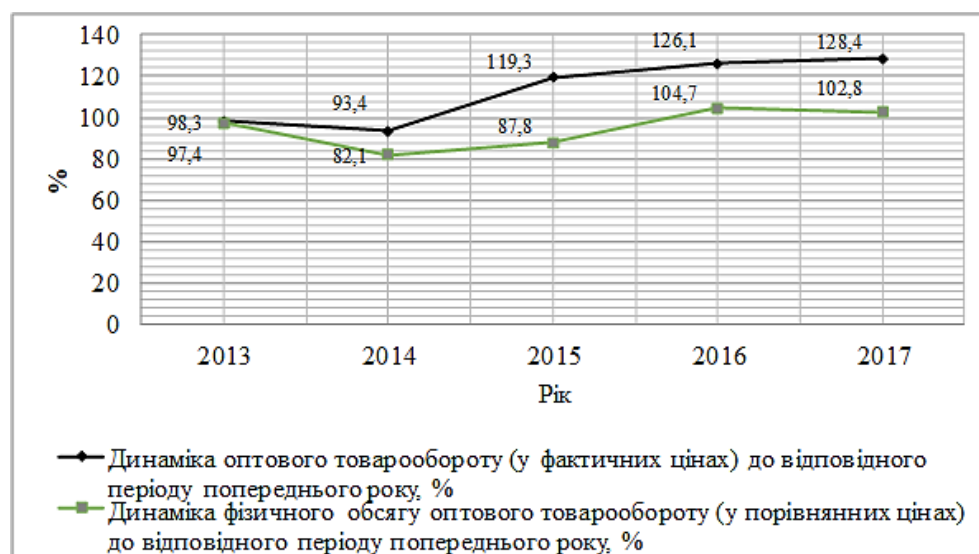

Рис. 2. Динаміка оптового товарообороту в Україні за 2013–2017 рр.

Таблиця 1

Оптовий товарооборот у 2013–2017 рр.¹ [1]

Показники	Рік				
	2013	2014	2015	2016	2017
Оптовий товарооборот, млн. грн.	1057768,0	987957,0	1178887,1	1486318,3	1908670,6
Оптовий товарооборот (у фактичних цінах) до відповідного періоду попереднього року, %	98,3	93,4	119,3	126,1	128,4
Фізичний обсяг оптового товарообороту (у порівнянних цінах) до відповідного періоду попереднього року, %	97,4	82,1	87,8	104,7	102,8

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя

саме стрімкого зростання цін на споживчі товари (індекс споживчих цін у грудні 2015 р. становив 100,7%, у грудні 2016 р. – 100,9%, у грудні 2017 р. – 101,0% [1]). Загалом за 2013–2017 рр. оптовий товарооборот у діючих цінах зріс на 850 902,6 млн. грн. Зростання роздрібного товарообороту становило за цей період 177 278,4 млн. грн., або 43,3%.

Динаміка збільшення загального обсягу товарообороту підприємств торгівлі в 2013–2017 рр. є позитивним чинником розвитку економічних процесів країни.

Важливим аспектом аналізу розвитку роздрібного товарообороту підприємств України є його регіональний розподіл (рис. 4).

Серед регіонів країни помітними обсягами роздрібного товарообороту характеризуються підприємства Дніпропетровської, Харківської та Одеської областей. Така закономірність є природною, оскільки саме ці регіони є промисловими та економічними центрами України з розвинутою інфраструктурою та високою густотою населення. Крім того, там зосереджено найбільшу кількість підприємств роздрібної торгівлі та ресторанного господарства.

Але слід зазначити, що негативна динаміка спостерігається у Волинській, Донецькій, Луганській, Тернопільській, Чернівецькій областях, де триває скорочення обсягів роздрібного товарообороту. Обсяг роздрібного товарообігу є показником, що відображає готовність

населення купувати певні види товарів і послуг та формує внутрішній ринок споживчих товарів. Протягом останніх років спостерігається чітка тенденція до зростання обсягів товарообороту загалом та продовольчих і непродовольчих товарів зокрема (табл. 3).

Із даних табл. 3 видно, що товарооборот на одну особу непродовольчих товарів переважає над продовольчими. Так, у 2015 р. роздрібний товарооборот продовольчих товарів на одну особу становив 3 361,5 грн., а непродовольчих – 4 697,2 грн. Відповідно у 2016 р. – 3 843,9 та 5 413,1 грн, у 2017 р. – 3 931,6 і 5 828,6 грн. У 2017 р. порівняно з 2016 р. загальний обсяг реалізації товарів збільшився на 5,5%, при цьому обсяг непродовольчих товарів за цей період зріс на 7,7%, а продовольчих товарів – лише на 2,5%. Такі зміни значною мірою зумовлені зростанням цін. До 2017 р. з різними темпами відбувалося зростання обсягів роздрібного товарообороту продовольчих і непродовольчих товарів на одну особу, при цьому темпи росту реалізації товарів непродовольчої групи перевищували ріст продовольчої групи. Такі відмінності у роздрібному товарообороті на одну особу пояснюються тим, що непродовольчі товари за своєю ціною на порядок вищі за продовольчі. Але динаміка зростання роздрібного товарообороту непродовольчих товарів дещо відрізняється від продовольчих. Динаміка роздрібного товарообороту продовольчих та непродовольчих товарів на одну особу наведена на рис. 5.

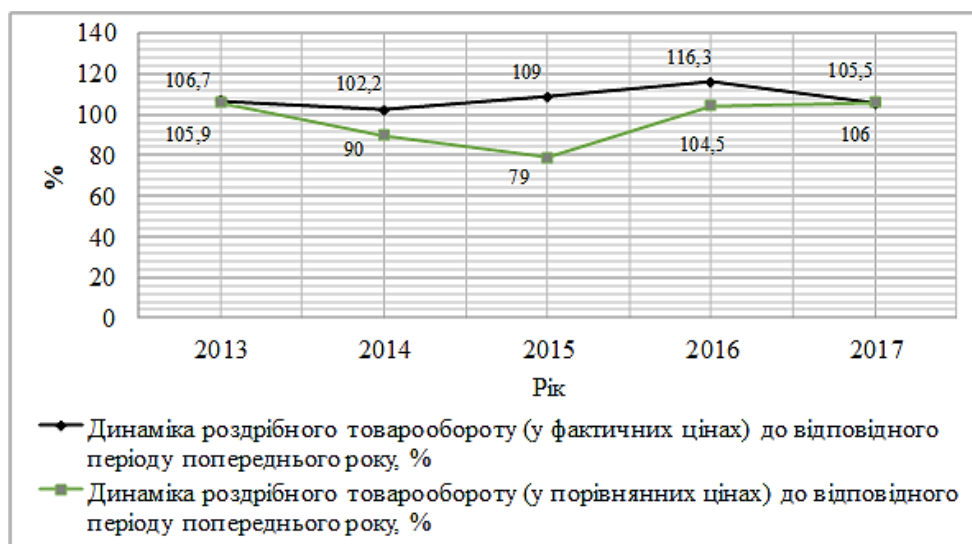

Рис. 3. Динаміка роздрібного товарообороту в Україні за 2013–2017 рр.

Таблиця 2

Оборот роздрібної торгівлі у 2013–2017 рр.¹ [1]

Показники	Рік				
	2013	2014	2015	2016	2017
Оборот роздрібної торгівлі, млн. грн.	838230,1	901923,7	1018778,2	1175319,2	815344,3
Оборот роздрібної торгівлі (у фактичних цінах) до відповідного періоду попереднього року, %:	109,3	107,6	113,0	115,4	69,4
Оборот роздрібної торгівлі (у порівнянних цінах) до відповідного періоду попереднього року, %	108,6	91,1	79,3	104,3	106,5
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі (юридичних осіб), млн. грн.	409051,7	438342,7	477966,6	555975,4	586330,1
Роздрібний товарооборот (у фактичних цінах) до відповідного періоду попереднього року, %	106,7	107,2	109,0	116,3	105,5
Роздрібний товарооборот (у порівнянних цінах) до відповідного періоду попереднього року, у %	105,9	90,0	79,0	104,5	106,0

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя

Роздрібний товарооборот на одну особу непродовольчих товарів динамічно зріс із 2013 по 2017 р. на 44,3%, тоді як продовольчих – лише на 39,4%. Тобто динаміка роздрібного товарообороту на одну особу непродовольчих товарів переважає над продовольчими за п'ять років на 4,9 %.

Для встановлення відмінності роздрібного товарообороту у міських і сільських поселеннях проаналізуємо їх динаміку (табл. 4).

Як видно з табл. 4, роздрібний товарооборот у міських і сільських поселеннях зростає. Так, у міських поселеннях товарооборот збільшився із 12 694,0 грн. у 2013 р. до 17 318,0 у 2016 р.

Аналогічну картину зростання роздрібною торгівлі ми спостерігаємо у сільській місцевості: у 2013 р. товарооборот на одну особу становив 2 479,0 грн., а в 2016 р. – 3 388,0 грн.

У 2014 р. темп росту роздрібного товарообороту у сільській місцевості перевищував темп росту у міських поселеннях на 7,7%. Але починаючи з цього періоду темп росту роздрібного товарообороту у сільській місцевості поступово зменшується, тоді як у міських поселеннях продовжує зростати. Це свідчить про неповне задоволення попиту в сільській місцевості навіть в умовах зниження грошових доходів сільського населення.

Як бачимо, низьким залишається рівень роздрібного товарообороту підприємств у сільській місцевості. До того ж темпи зростання роздрібного товарообороту в містах

достатньо високі. Пріоритетність розміщення підприємств роздрібною торгівлі і містах пояснюється цілою низкою чинників: по-перше, значною концентрацією населення; по-друге, наявністю платоспроможних покупців; по-третє, тенденція нарощування будівництва житлових будинків у містах потребує створення додаткових об'єктів соціальної інфраструктури – магазинів, кіосків, ринків тощо.

Суттєвий внесок у розвиток роздрібною торгівлі по містах робить скорочення кількості вільного часу працюючого населення. Для таких людей актуальними стають різні види магазинів, розташованих переважно біля їхнього місця проживання, з подовженим графіком роботи або взагалі магазини цілодобовою торгівлі. В останні часи цей чинник сприяє також активному розвитку торгівлі через Інтернет-мережу. Бажання заощадити час на відвідуванні магазинів стає рушійною силою для багатьох українських покупців.

Товарну структуру оптового товарообороту підприємств України за 2013–2017 рр. наведено на рис. 6.

За даними обстеження підприємств, оптовий товарооборот у 2017 р. становив 1 908,7 млрд. грн., що в порівнянні з цінами на 2,8% більше від обсягу 2016 р.

В обсязі оптового товарообороту найбільш вагомими були частки оптового товарообороту підприємств, основним видом економічної діяльності яких є оптова торгівля паливом (17,8%), продуктами харчування, напоями, тютюновими виробами (14,9%), товарами господарського призначення (12,4%) та хімічними продуктами (9,2%).

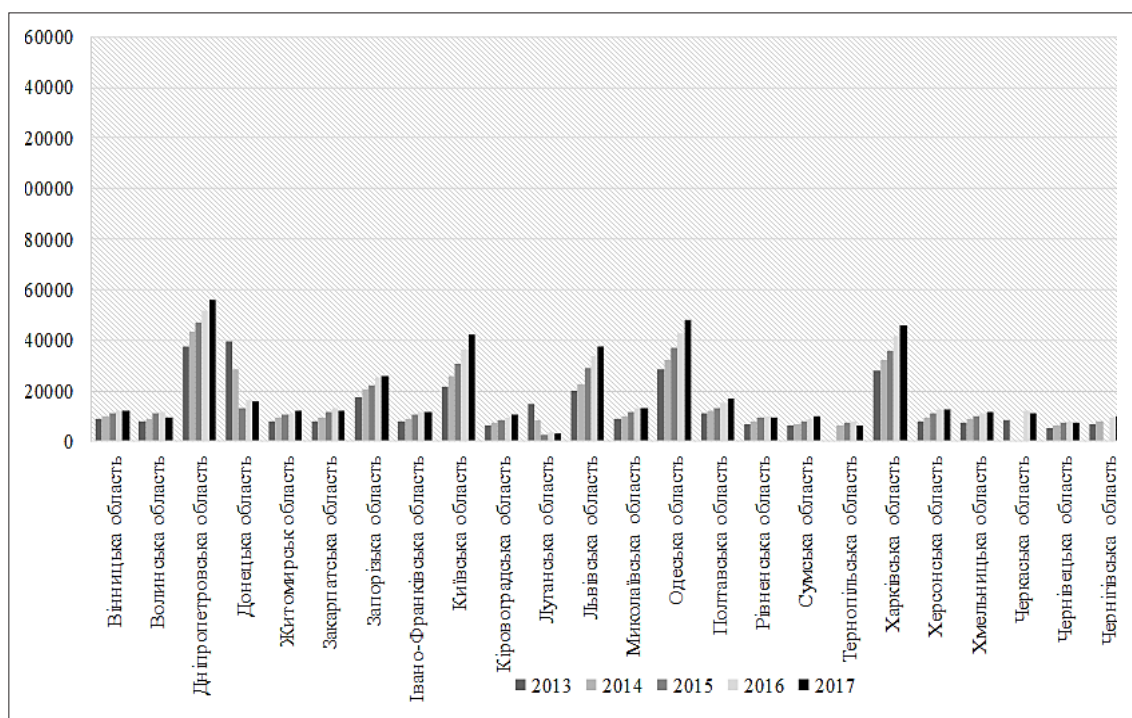

Рис. 4. Динаміка регіональної структури роздрібного товарообороту підприємств роздрібною торгівлі України за 2013–2017 рр. [1]

Таблиця 3

Роздрібний товарооборот підприємств України на одну особу за 2013–2017 рр. [1]

Показники	Рік					Темпи росту, у % до попереднього року			
	2013	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
Усі товари, грн.:	6859,6	7268,3	8058,7	9248,0	9760,2	105,9	110,9	114,8	100,5
непродовольчі	4038,6	4210,5	4697,2	5413,1	5828,6	104,3	111,6	115,2	107,7
продовольчі	2821,0	3057,8	3361,5	3834,9	3931,6	108,4	109,9	114,1	102,5

У 2017 р. обсяг оптового товарообороту в середньому на одне підприємство збільшився і становив 56,2 млн. грн. проти 45 млн. грн. у 2016 р. Порівняно з 2016 р. кількість підприємств із річним оптовим товарооборотом більше 500 млн. грн. збільшилася на 18,6%, а питома вага їхнього оптового товарообороту – на 2,2 в. п. У загальному обсязі оптового продажу частка товарів, які вироблені на території України, порівняно з 2016 р. зменшилася на 0,8 в. п. і становила 43,7%. Частка вітчизняних продовольчих товарів становила 76,8% (у 2016 р. – 76,4%), непродовольчих товарів – 37,2% (у 2016 р. – 38,3%). Провідне місце в структурі оптового товарообороту займають непродовольчі товари (83,5%), у товарній структурі яких значна частка (19,4%) припадала на торгівлю енергетичними матеріалами та продуктами перероблення нафти.

Підприємствами оптової торгівлі в 2017 р. було реалізовано продовольчих товарів на суму 314 млрд. грн. Найбільше було реалізовано: тютюнових виробів, алкогольних напоїв, харчових олій та жирів, шоколаду та виробів кондитерських цукрових, м'яса та м'ясних продуктів, молочних продуктів, масла та сирів, мінеральних вод та безалкогольних напоїв, соків, кави.

Серед продовольчих товарів порівняно з 2016 р. зменшився оптовий продаж борошна (на 70,3%), круп, борошна грубого помелу (на 50,6%), макаронних виробів (на 19,7%), риби, ракоподібних та молосків (на 19,0%), кави (на 14,0%), чаю (на 13,8%), збільшився оптовий продаж рису (на 26,5%), хлібобулочних та борошняних кондитерських виробів (на 26,3%), фруктів та овочів перероблених (на 25,9%), солі харчової (на 21,8%), олій та жирів харчових (на 15,0%).

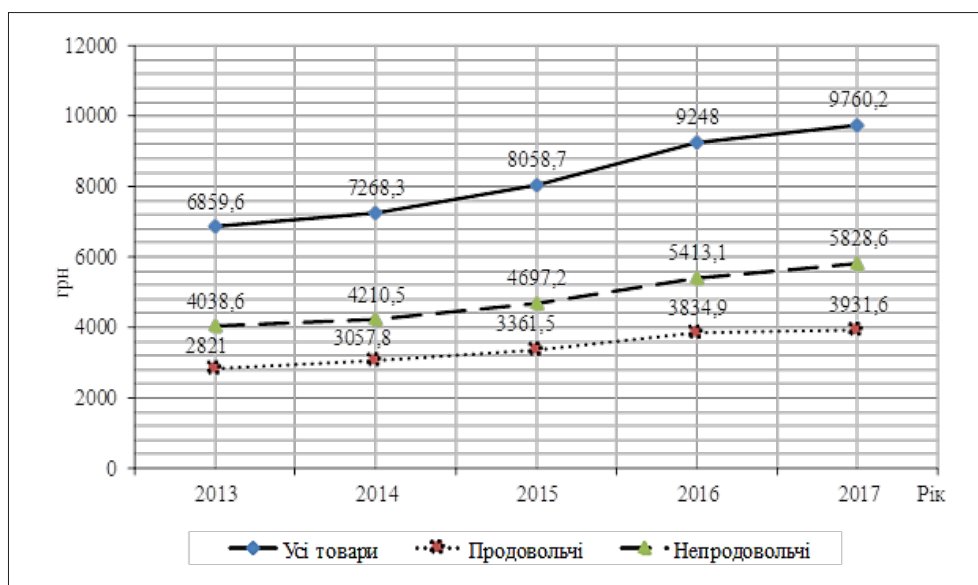

Рис. 5. Динаміка роздрібного товарообороту підприємств на одну особу [1]

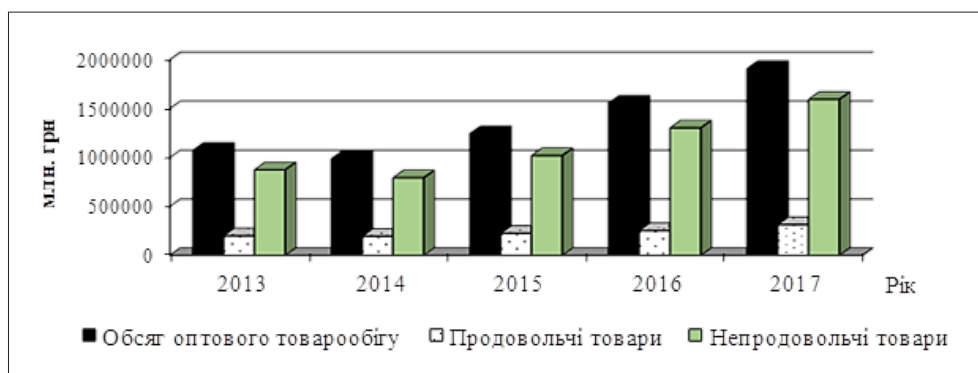

Рис. 6. Товарна структура оптового товарообороту за 2013–2017 рр. [1]

Таблиця 4

Роздрібний товарооборот підприємств на одну особу в міських поселеннях і сільській місцевості за 2013–2016 рр., грн. [1]

Показники	Рік				Темпи росту, у % до попереднього року		
	2013	2014	2015	2016	2014	2015	2016
у міських поселеннях	12694,0	13487,0	15047,0	17318,0	106,2	111,6	115,1
у сільській місцевості	2479,0	2834,0	3133,0	3388,0	113,9	110,6	108,1

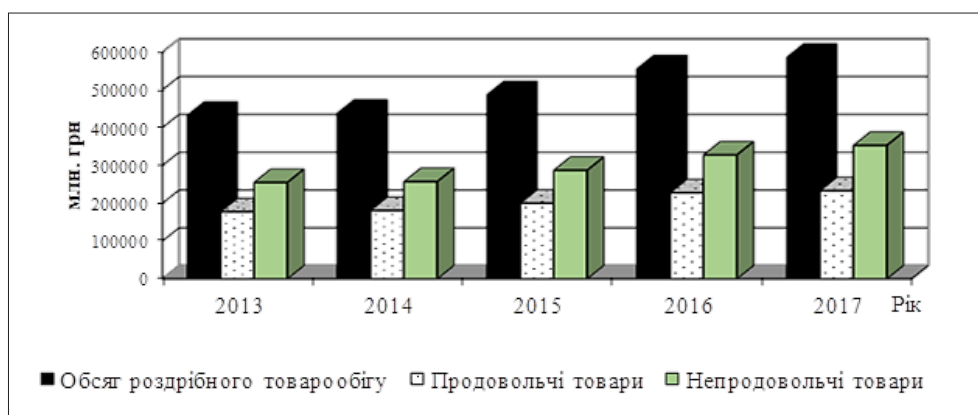

Рис. 7. Товарна структура роздрібного товарообігу за 2013–2017 рр. [1]

На кінець 2017 р. запаси товарів підприємств оптової торгівлі становили 249,6 млрд. грн. проти 203,1 млрд. грн. на кінець попереднього року. Запаси товарів у розрахунку на одне підприємство порівняно з попереднім роком збільшилися і становили 7,3 млн. грн. проти 5,9 млн. грн. Цей показник був найвищим на підприємствах оптової торгівлі м. Києва (13,6 млн. грн.), Київської (12,2 млн. грн.), Миколаївської (11,1 млн. грн.), Тернопільської (7,0 млн. грн.), Дніпропетровської (6,7 млн. грн.), Одеської (4,8 млн. грн.) та Черкаської (4,7 млн. грн.) областей.

Товарну структуру роздрібного товарообігу підприємств України за 2013 – 2017 рр. наведено на рис. 7.

Оборот роздрібною торгівлі в 2017 р. становив 586,3 млрд. грн., що на 5,5% більше від обсягу 2016 р. У структурі обороту роздрібною торгівлі 47,3% припадало на роздрібний товарообіг торгової мережі підприємств (юридичних осіб), 30,7% становив оборот організованих ринків із продажу споживчих товарів та неформальних ринків, 22% – роздрібний товарообіг фізичних осіб – підприємців, що мають мережу поза ринками.

У загальному обороті роздрібною торгівлі в 2017 р. більше половини обсягів (60,2%) припадало на товарообіг від продажу непродовольчих товарів і 39,8% – на товарообіг продовольчих товарів. У 2016 р. їхня питома вага відповідно становила 58,1% і 41,9%, у 2015 р. – 58,7% і 41,3%.

Із даних рис. 6 та 7 видно, що в структурі як роздрібно, так і оптового товарообігу переважають непродовольчі товари.

Якщо питома вага продовольчих товарів у структурі роздрібною товарообігу протягом досліджуваного періоду коливається у межах від 30% до 60%, то в структурі оптового товарообігу частка продовольчих товарів значно нижча.

Щодо динаміки змін у структурі товарообігу, то однозначно її назвати важко, адже протягом першої половини досліджуваного періоду питома вага продовольчих товарів у структурі роздрібною та оптового товарообігу зростала, але останніми роками зростання цього показника поступилося його зниженню.

Висновки. Відзначимо, що 2016–2017 рр. ознаменувалися для України перманентною нестабільністю політичної ситуації, а також продовженням військових дій на сході країни. Результатом економічної кризи, яка певною мірою охопила всі регіони України, стала дестабілізація роботи місцевих підприємств, адміністративних установ та інфраструктурних об'єктів. Природно, що це позначилося на динаміці розвитку ринку торгівлі.

Усе вищезазначене не могло не позначитися на фінансових результатах торговельних підприємств України. Особливої гостроти проблематика формування прибутку набуває в умовах невизначеності та глобальної фінансово-економічної кризи.

Проблема грамотного й ефективного управління прибутком підприємств є актуальним питанням для економіки України в сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 09.09.2018).
2. Маркіна І.А., Вороніна В.Л. Управління прибутком торговельних підприємств: монографія. Полтава: Астрія, 2018. 167 с.
3. Вороніна В.Л. Основні етапи побудови моделі моніторингу стану системи управління прибутком. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки». 2013. С. 259–265.
4. Маркіна І. Соціально-економічна сутність внутрішньої торгівлі. Економічний аналіз. 2016. № 23. С. 52–60.
5. Маркіна І., Вороніна В.Л. Стратегічне управління прибутком торгового підприємства з урахуванням стадії його життєвого циклу. Економіка Криму. 2013. № 1(42). С. 199–204.
6. Куцук П.О. Діяльність торговельних підприємств у конкурентному середовищі: контрольно-аналітичне забезпечення системи управління: монографія. Чернівці: Технодрук, 2015. 370 с.

РАЗВИТИЕ ТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ: ДИАГНОСТИКА СОСТОЯНИЯ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация. В статье проведен анализ социально-экономического развития торговли в Украине. Оценены показатели розничного и оптового товарооборота. Проанализирована динамика региональной структуры товарооборота предприятий Украины. Рассмотрены факторы, влияющие на рост товарооборота. Очерчен ряд современных проблем, оценены возможности и перспективы развития торговых предприятий под влиянием изменений, обусловленных экономическими и политическими факторами в Украине.

Ключевые слова: непродовольственные товары, оптовый товарооборот, продовольственные товары, розничный товарооборот, тенденции развития, торговое предприятие, условия торговли.

**DEVELOPMENT OF TRADE IN UKRAINE:
DIAGNOSTICS OF THE STATE, TRENDS AND PERSPECTIVES**

Summary. The article analyzes the socio-economic development of trade in Ukraine. The indicators of retail and wholesale turnover are estimated. Dynamics of regional structure of goods turnover of Ukrainian enterprises is analyzed. Factors affecting the growth of commodity turnover are considered. A number of current problems are outlined, opportunities and prospects for development of trade enterprises are assessed under the influence of changes caused by economic and political factors in Ukraine.

Key words: non-food products, wholesale trade turnover, food products, retail trade turnover, development trends, trading company, trade conditions.